

Juha Pihkala

Avauspuheenvuoro Pirkanmaan sairaanhoitopiirin hoitoeettisen neuvottelukunnan ja Pirkanmaan liiton järjestämässä SOTE-seminaarissa 15.3. 2017

Arvoisat osanottajat, hyvät ihmiset! Aloitteen tämän seminaarin järjestämiseksi teki Pirkanmaan sairaanhoitopiirin hoitoeettinen neuvottelukunta, mutta toimeen tarttui innolla myös Pirkanmaan liitto, jonka piirissä valmistellaan intensiivisesti maakunnan SOTE-järjestelmää. Seminaari on suunniteltu hyvässä ja tiiviissä yhteistyössä.

Uudistuksesta käydyssä julkisessa keskustelussa painopiste on ymmärrettävästi ollut hallinnollisissa ja toiminnallisissa rakenteissa, joiden muotoutumiseen ovat vaikuttaneet keskenään jännitteiset puoluepoliittiset näkemykset ja yhteiskuntaideologiset paineet. On harjoitettu niin sanottua *mahdollisen taitoa*, joka joskus muistuttaa nuoralla kävelyä Niagaran yli. Taustalla on tietenkin myös julki lausuttuja eettisiä periaatteita, joista nykyinen hallitusohjelma korostaa kansalaisten *yhdenvertaisuutta* terveyspalvelujen saannissa varallisuudesta ja sosiaalisesta asemasta ja asuinpaikasta riippumatta sekä *yhdenvertaisuuden toteutumista*, kun on valittavissa julkisen ja yksityisen palveluntuottajan välillä.

Muutaman viime viikon aikana nämä eettiset näkökulmat ovat kuitenkin alkaneet nousta vahvasti esiin – erityisesti niin sanotun professoriryhmän kannanoton laukaisemana.

Laajaa keskustelua ei kuitenkaan ole vielä käyty siitä, miten moneen kertaan lausutut eettiset tausta-ajatukset nivotaan hallinnolliseen ja toiminnalliseen järjestelmään sillä tavoin, että ne vaikuttavat läpinäkyvällä tavalla ja että vaikutusta voidaan seurata ja tarvittaessa myös *normatiivisesti ohjata*. Tämä seminaari on järjestetty tukemaan ja peilaamaan uudistuksen tätä ulottuvuutta. Olemme siis pitäneet tarpeellisena virittää keskustelua siitä, *miltä asia nyt näyttää* eettisesti merkittävien periaatteiden ja käytäntöjen näkökulmasta: olisiko joitain tärkeitä tekijöitä tai seurannaisvaikutuksia jäänyt varjoon, olisiko suunnitteilla olevaan hallintorakenteeseen saatava mukaan selkeästi eettistä valvontaa ja *eettistä ohjausta* suorittavia elementtejä?

Seminaarin lähtökohta on tietenkin se, että valmistelutyön kaikilla osapuolilla on – omista lähtökohdistaan käsin – vahva ja vilpitön halu luoda entistä parempi ja integroidumpi SOTE-toimintamalli ja jarruttaa ainakin pidemmällä aikavälillä kustannusten nousua. Yhtälö on osoittautunut kovin vaikeasti ratkaistavaksi erilaisten poliittis-ideologisten lähtökohtien törmätessä toisiinsa.

Katolisen kirkon virkakuntaan on kuulunut teologi, josta on käytetty nimitystä *advocatus Diaboli*, *Paholaisen asianajaja*. Joissain tärkeissä hankkeissa hänen on ollut määrä tehdä kaikki mahdolliset vastakysymykset, kaivaa esille kaikki kriittiset kohdat, olla niitä seuloessaan nopeita ratkaisua tavoittelevien mielestä jopa raivostuttavalla tavalla pikkumainen – jotta lopputulos olisi niin hyvä ja oikea kuin vain suinkin on saavutettavissa. Sanonta kuuluu: Paholainen piilee yksityiskohdissa.

Ajattelen siis, että tämä seminaari voisi optimististen visioiden lisäksi tai realismin lisäämiseksi omaksua *myös* tämän roolin – ja nimenomaan yhteiseksi hyväksi. Itselläni – nyt siis puhun omissa nimissäni – on mielessäni eräitä eettisesti latautuneita sanapareja ja kysymyksiä, joista eräitä avaam laajemmin tämän puheenvuoroni loppuosassa:

- Ovatko lähtökohtana arvot vain vai käytännön toiminta? Jos arvot, mitkä niistä ovat tässä vaiheessa päällimmäisiä?
- Miten julkisen vallan julkisoikeudellinen etiikka eroaa yksityisen vallan yksityisoikeudellisesta etiikasta? Jos eroa on, miten se otetaan uudistuksessa huomioon?
- Mikä *arvolähtökohta* on sen ajattelun takana, että julkisen vallan keräämin verovaroin tuetaan yksityistä yritystä, joka kilpailee julkisin varoin toimivan palvelutuottajan tai yrityksen kanssa?
- Kumpi painaa nykyisessä suunnittelussa enemmän, yksityisen ihmisen vastuu omasta hyvästään, vain julkisen vallan vastuu yhteisestä kaikkien kansalaisten hyvästä?
- Miten asiakkaana olemisen etiikka poikkeaa potilaana tai huollettavana olon etiikasta?
- Onko leipäjonossa pussiaan odottava asiakas?
- Kumpi on painopisteenä: *terveyspalvelut* vai *sairaanhoido*, *saalipalvelut* vai *sosiaalihuolto*?
- *Ketkä hyötyvät* valinnanvapaudesta ja ketkä eivät?
- Tai toisin päin: hyötyvätkö siitä mahdollisesti eniten juuri ne, jotka jo nyt maksukykyisyytensä vuoksi siitä hyötyvät?
- Kuka valitsee niiden puolesta jotka eivät itse osaa valita tai sitten pysty valitsemaan?
- Voisiko käydä niin, että lisääntyvä valinnanvapaus lisääkin entisestään yhteiskunnan sisäistä jakautumista terveydenhoidossa ja sosiaalipalveluissa?

Nämä ovat tietysti provokatorisia kysymyksiä, mutta kaikkiin niihin kytkeytyy vahva eettinen ulottuvuus. Toivottavasti saamme niihin SOTEa työstettäessä oikeudenmukaisuutta vahvistavia vastauksia.

Kun nimittäin keskustellaan *oikeudenmukaisuudesta*, on muistettava, että sitä on kahta peruslajia, joiden eettiset perusteet poikkeavat toisistaan. Ensimmäinen, jota kutsutaan *kommunatiiviseksi* oikeudenmukaisuudeksi,

nojaa yksityiseen valtaan, ja jälkimmäinen, jota kutsutaan *distributiiviseksi eli jakavaksi* oikeudenmukaisuudeksi, nojaa julkiseen valtaan.

Kommutatiivinen oikeudenmukaisuus korostaa siis yksilön oikeuksia. Jokaisella on oikeus siihen, minkä hän on rehellisin keinoin saanut hallintaansa. Roomalainen oikeus on käyttänyt siitä sanontaa ”jokaiselle hänen omansa”, *suum cuique*. Sen parissa toteutuva yhteisöllisyys perustuu keskinäisiin *sopimuksiin*, joissa osapuolet etsivät itselleen *hyötyä* ikivanhan vastavuoroisuuden lain nojalla: *annan, jotta antaisit*. Sen etiikka on reilouden ja rehellisyyden etiikkaa, sopimuksista kiinni pitämisen etiikkaa. Se rakentuu *asiakkuudelle*, ja siten, että hyödyn laatu on aina riippuvainen kulloisenkin asiakkaan maksuvalmiudesta. Mitä enemmän sinulla on rahaa, sitä paremman palvelun voit itsellesi ostaa.

Markkinoilla noudatetaan näitä kommutatiivisen oikeudenmukaisuuden periaatteita. Kun ajatellaan yhteiskunnan kokonaisuutta vaikkapa viimeisten sadan vuoden alalta, markkinat ovat yleensä huolehtineet hyvän materiaalsen pohjan *tuottamisesta* ja siitä oikeudenmukaisuuden ulottuvuudesta, joka perustuu itse kunkin *ansioon*. Tietysti markkinat ovat voineet kasata sekä yksityisille ihmisille että yksityisluonteisille yhteisöille hyvää myös kohtuuttomasti, eli huomattavasti *yli ansioiden*.

Jakava eli *distributiivinen* oikeudenmukaisuus nojaa toisenlaisiin eettisiin periaatteisiin. Siitä huolehtii *julkinen valta* ja se perustuu *lakiin*. Toimintaansa tarvittavat varat se kerää *pakolla* – siis *verottamalla* – ja käyttää ne lailla säädettyihin tarkoituksiin yhteiseksi hyväksi. Se harjoittaa niin sanoakseni *pakollista lähimmäisenrakkautta* tuottamalla ihmisille hyvää yhdenvertaisesti, syrjimättä, tasa-arvoisesti, pitäen erityisesti huolta niistä, joiden omat mahdollisuudet siihen ovat rajalliset tai olemattomat. Sen olennainen lähtökohta on jokaisen ihmisen luovuttamattomassa ihmisarvossa, yhdenvertaisuudessa ja perimmäisessä tasa-arvossa.

Vaikka jakava oikeudenmukaisuus vetoaa myös yksilöön, siihen kytkeytyy olennaisesti julkisen vallan sosiaalinen vastuu: sillä on eettinen velvollisuus huolehtia siitä, että yhteisön kaikille jäsenille turvataan heidän kyvyistään, ansioistaan ja maksuvalmiudestaan riippumatta kohtuullinen toimeentulo ja laadukas hoito niin terveydenhoidon kuin hoivankin alueella. Julkisella vallalla on oltava riittävästi voimaa toteuttaa tämä tehtävänsä.

Markkinat siis kyllä tuottavat, tuottavat valtavasti, mutta eivät tunne pyyteetöntä lähimmäisenrakkautta, vaan rakastavat maksusta. Jos yritykset tekevät tällä alueella todella tuntevia uhrauksia, ne samalla ajattelevat imagoaan ja tulevia markkinoitaan.

On selvää, että viime vuosisadan jälkipuoliskolla poliittisin päätöksin kehitellyt sosiaaliset suojaverkot ja tulonjakojärjestelmät – joita kutsutaan nimellä *hyvinvointivaltio* - ovat johtuneet siitä, että markkinat ovat epäon-

nistuneet tuottamansa hyvän *jaossa*. Se *näkymätön käsi*, joka liberaalin markkinatalouden ideologian ja teorian mukaan jakaa hyvää kaikille, ei käytännössä toteudu tuon teorian mukaisesti. Markkinoiden yhteiskunnallisia vaikutuksia on sen vuoksi ohjattu eettisillä periaatteilla markkinoiden ulkopuolelta – valtiovallan näkyvällä ja riittävän lihaksikkaalla kädellä.

Onko tilanne nyt muuttumassa? Ollaanko liukumassa julkisen, lakiin nojaavan vallan puolelta yksityisen vallan puolelle? Aavistelen niitä ristiriitoja, joita syntyy tilanteessa, jossa julkinen valta tulee tavalla tai toisella markkinoiden osapuoleksi.

Pidän ongelmallisena sitä, että julkinen valta käy rahoittamaan yksityistä toimintaa ajatellen, että siten saavutetaan verotuksella kerätylle rahalle parempi tulos kuin julkisen palvelun toimin. Ollaanko peiton toisesta päästä leikkaamassa palaa ja ompelemassa se hieman lyhyempänä toiseen päähän – sillä yksityisen osapuolen on markkinoiden lain mukaan saatava voittonsa? On tietysti poliittinen valinta, mihin suuntaan mennään, mutta arvelen, että tässä nuo kaksi edellä kuvaamaani oikeudenmukaisuuden lajia uhkaavat sotkeutua toisiinsa ja vaikeuttaa olennaisesti julkiselle valalle kuuluvaa velvollisuutta rajata ja kontrolloida yksityisen vallan toimia – oli sitten kysymys instituutioista tai yksilöistä.

Jos kaikki ovat markkinoilla, missä on silloin se markkinoiden ulkopuolella oleva Arkhimedeen piste, jolla eettisesti vinoon meneviä asioita voidaan vivuta kohdalleen?

Rohkaisen ja yllytän siis arvoisaa seminaaria keskusteluun, joka olisi johtamassa meneillään olevaa, eettisesti tärkeää hanketta vieläkin paremmaksi.